

El pronom «hi» i els complements de lloc

ALBERT JANÉ

La funció principal del pronom *hi* és, des dels orígens de la llengua, la representació anafòrica dels complements circumstancials de lloc. És per això que sovint en parlem amb la designació de pronom adverbial, encara que en la llengua moderna, que l'usa molt més que no la llengua medieval, ja representi també complements no pròpiament adverbials, àdhuc personals:

- [1] Les hi duc sempre, les mans netes.
- [2] La petició és insòlita i no hi accediran pas.
- [3] Hi penso sovint, en la Marta.

Segons Coromines, *hi* resulta d'una fusió del llatí IBI (reduït a *iī*) «aquí, en el dit lloc», «allí», i el llatí HIC «ací». I fa observar que contra la participació cabdal del llatí HIC no fóra possible objectar el fet que el significat d'aquest en llatí és «ací» i no pas «allí» o «aquí», car és sabut que aquesta mena de pronoms sovint han desplaçat més o menys l'eix de llur valor. Aquesta observació de Coromines ve motivada pel fet que normalment el pronom *hi* designa o representa el lloc on hi ha la persona de qui hom parla i no pas el lloc on hi ha la persona que parla o a qui hom parla. Per això és normal i, de fet, preceptiu, quan la circumstància de lloc ja ha estat dita abans, d'usar el verb *anar* amb el pronom *hi* i, en canvi, només en alguns casos especials hi usem, amb el pronom *hi*, el verb *venir*, car aquest verb, com s'ha dit, ve a ser l'equivalent de «anar ací» o «anar aquí».

Tots ens planyem, i no pas per gust, de la interferència del castellà que pateix la nostra llengua i que es resol, en el cas que ara ens ocupa, en la supressió del pronom *hi* o en la seva substitució per un altre element anafòric, però és evident que per contrarestar aquella lamentable interferència no hem de proclamar que en català no és admissible l'elisió de la circumstància de lloc referida a la tercera persona gramatical, és a dir, quan és l'equiva-

lent de «allí, en aquell indret». És clar que és molt més freqüent l'ús de *hi* amb el valor de *allí* que no amb el valor de *ací* i *aquí*, però també és veritat que tant en un cas com en l'altre l'elisió del complement de lloc a vegades és normal i obligada. Només un cert nombre de verbs exigeixen imprescindiblement la presència del complement de lloc, representat d'una manera o d'una altra. Hi ha alguns verbs que només l'admeten en casos especials, o amb certs valors. I hem de convenir en molts casos un ampli marge de llibertat, difícil, és veritat, de reduir a esquemes gaire rígids. Cal dir encara que, al costat d'aquelles construccions que comporten un complement de lloc clarament sobreentès, hi ha aquelles altres en què l'absència de complement de lloc no obeeix a cap elisió sinó, simplement, a un buit semàntic que no afecta la gramaticalitat de la frase.

Els complements del verb *anar*

Llevat d'aquells casos en què té valors molt especialitzats, el verb *anar*, que és el principal dels verbs de moviment, exigeix imprescindiblement un complement essencial (poden ser dos o més) i n'admet un d'accessori. Els complements essencials són, principalment, els de lloc, i també els de manera i de companyia, nocions a vegades indistingibles. I els complements accessoris són els de temps, que en alguns casos són més aviat aspectuals. Els complements essencials no es poden sobreentendre i la seva representació anafòrica habitual és el pronom *hi*. Els complements accessoris, en canvi, no admeten cap representació pronominal i se solen elidir.

[4] Que no volies anar a París? –Hi aniré per Nadal.

[5] Què fareu, per Nadal? –Anirem a París.

És ben clar que en la segona part de l'exemple [4] no es pot prescindir

del pronom *hi* «a París», i que en la de l'exemple [5] hi ha el complement de temps, *per Nadal*, sobreentès, perquè no és pronominalitzable. Ens podem preguntar si hi pot haver algú capaç de pronominalitzar també els complements de temps del verb *anar*. Hem tingut la necessitat de predicar amb tanta vehemència contra la supressió del pronom *hi* complement del verb *anar*, que més d'una vegada el resultat deu haver estat l'aparició, en un text redactat o revisat amb un rigor descertat, d'una construcció com **Hi anirem a París*, en què *hi* significaria «per Nadal».

Però l'aptitud del pronom *hi* per a representar complements del verb *anar* altres que els de lloc, pot originar una fraseologia ben diversa pel que fa a la funció exacta d'aquesta forma pronominal:

[6] Una vegada vaig anar a París amb la Marta. –Jo hi vaig anar amb la Núria.

[7] Una vegada vaig anar a París amb la Marta. –Jo hi vaig anar a Londres.

És ben clar que en [6] *hi* vol dir «a París» i en [7] significa «amb la Marta». Vegem, encara, els exemples següents:

[8] Jo vaig al Liceu amb esmòquing. –Jo hi vaig sense corbata.

[9] Jo vaig al Palau de la Música sense corbata. –Jo hi vaig al Liceu.

[10] Jo vaig al Liceu sense corbata. –També hi vaig jo.

En aquests tres exemples, el pronom *hi* significa, respectivament, «al Liceu», «sense corbata» i «al Liceu sense corbata».

Considerem, encara, el cas que ara segueix:

[11] Aniré a París, però no amb aquella colla: aniré sol.

[12] Tinc ganes d'anar a París, però no amb aquella colla: tinc ganes d'anar sol.

Algú podria formular alguna reserva sobre la correcció de la segona part dels exemples [11] i [12]. És molt probable que en la realitat del llenguatge oral, del llenguatge oral actual, tan interferit pel castellà, [11] fos un cas més del resultat d'aquesta interferència, és a dir, la reducció de *hi aniré sol* a *aniré sol*, i, des d'aquest punt de vista seria condemnable. Però, deixant-lo de banda aquest punt de vista, *aniré sol* no és pas cap frase agramatical, car el verb *anar* va acompanyat d'un dels seus complements essencials. Tant en *aniré sol* com en *tinc ganes d'anar sol*, i encara més en aquesta segona frase, més que no pas sobreentendre-s'hi el complement de lloc, se'n fa, simplement, abstracció. En canvi, és sens dubte inadmissible la solució següent, en què trobem el verb *anar* sense cap complement essencial:

[13] Vull anar a París, però no per Nadal:
*aniré a la primavera.

Els sinònims del verb *anar*

Els diccionaris de sinònims apleguen un bon nombre de sinònims del verb *anar*, però no tots tenen el seu mateix significat exacte i, sobretot, les seves mateixes possibilitats sintàctiques, especialment considerant que *anar*, com hem vist, demana un complement essencial, habitualment de lloc, però també a vegades de manera o companyia. Els sinònims del verb *anar* que, anàlogament, no poden prescindir d'un complement circumstancial de lloc, són, pel cap baix (és clar que n'hi pot haver més), *dirigir-se*, *adreçar-se*, *arribar-se*, *encaminar-se* i les locucions verbals *fer cap* i *deixar-se caure*:

[14] Anàvem cap al coll carener i vam trobar altres colles que també s'hi dirigien.

[15] Hi havia una oficina d'informació, no sé per què no s'hi van adreçar.

[16] Hauria d'anar a l'alcaldia però ja m'hi arribaré demà.

[17] Quan tornàvem del castell en vam veure uns que s'hi encaminaven.

[18] Obrien les portes a les nou però a tres quarts ja n'hi havia alguns que hi feien cap.

[19] Es deu veure molt bé, la funció, des de baix la platea. Qualsevol dia ens hi deixarem caure¹.

És ben clar que en cap d'aquests exemples no és admissible l'omissió

del pronom adverbial. Cal remarcar que *dirigir-se* i *adreçar-se* són verbs més aviat usats amb complements personals o institucionals (en el sentit ampli del terme), equiparables als de lloc i, doncs, no susceptibles d'ésser elidits o sobreentesos.

També escau de comparar el verb *arribar-se*, pronominal, amb *arribar*. No sembla pas possible que *arribar-se* admeti l'elisió del complement de lloc: **No em vaig poder arribar*, **Ens arribarem demà*. En canvi, com veurem, *arribar* no solament admet aquesta elisió sinó que sovint rebutja decididament l'adjunció d'aquest complement, representat d'una manera o d'una altra.

En els tres primers exemples tenim *anar-se'n* usat amb valor absolut, sense el reforç del pronom adverbial, però en [21] i [22] la circumstància de lloc, la destinació del qui se'n va, més que no pas sobreentesa és «lògicament presumible». En canvi, en l'últim exemple, la destinació del qui se'n va és manifestada d'una manera explícita. Però, sigui com sigui, es tracta d'una qüestió semàntica que en cap cas no afecta la correcció sintàctica.

Pel que fa a les possibilitats de l'ús del verb *venir* amb el reforç del pronom adverbial, ja ens hi vam referir en un treball anterior². Normalment, com que sol expressar el moviment vers el lloc on hi ha la persona que

Anar-se'n i *venir*

Anar-se'n, contràriament a *anar*, no exigeix l'adjunció d'un complement de lloc, però l'admet lliurement, representat per una frase adverbial o, anafòricament, pel pronom *hi*. Entenem, però, que no ha de dir-se, normalment, que el complement ha estat elidit o sobreentès sinó, més simplement, que correspondria a una informació que no es dona, que hi ha el que abans hem anomenat un buit semàntic. Comparem els exemples següents:

[20] A les vuit en punt me n'he d'anar.

[21] Me'n vaig, que a les vuit m'esperen a l'Auditori.

[22] Que no havies de ser a les vuit a l'Auditori? –Sí, ara me'n vaig.

[23] Que no havies de ser a les vuit a l'Auditori? –Sí, ara me n'hi vaig.

parla o a qui hom parla, és pot usar i s'usa regularment sense cap complement de lloc, però no es pot pas dir que siguin rars els exemples que trobem d'aquest ús, tant en la llengua parlada com en la llengua escrita, com els que transcrivim a continuació:

[24] Segons la tradició, la Verge en persona hi vingué amb sa santa mare, que hi tenia ramats i una casa per a sos pastors (Jacint Verdaguer, *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*, dins *Prosa*, Proa, 2003, p. 232).

[25] Que les portin [les maletes] a bordo. Vol venir-hi a menjar galeta, la poca-solta (Joaquim Ruyra, *El rem de trenta-quatre*, El Cangur, p. 10).

[26] Per als aristòcrates de Budapest que hi vénen un dia a fer una cacera, aquesta olor deu tenir el seu encant (Josep Pla, *El nord*, Destino, any 1967, p. 354).

[27] Santa Fe és un bon lloc de repòs, i és la tercera vegada que hi vinc en quatre anys. Abans hi havia vingut amb el meu pare el 1919 [...] i hi veníem des de Llinars [...] i en 1921, que hi vam venir amb els Sant, i... (Maurici Serrahima, *Del passat quan era present*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 53).

Altres verbs de moviment

Hi ha encara molts altres verbs de moviment que admeten sovint, i que a vegades exigeixen, el pronom *hi* com a representant d'un complement de lloc, però que és prou normal que a vegades en prescindeixin, sia perquè són usats amb valor absolut, sia perquè hi ha elisió del complement: *arribar* (veg. [16]), *entrar*, *sortir*, *passar*, *pujar*, *baixar*, *córrer*, *acostar-se*, *aturar-se*, *tornar*, *acompanyar*, etc. Fàcilment podríem afegir a la llista altres verbs que no són pròpiament de moviment però amb un significat relacionat amb la idea de lloc, com *remetre*, *trametre*, *enviar*, *lliurar*, *tirar*, *llençar*, *quedar-se*, etc. En la fraseologia formada amb aquests verbs, el pronom *hi* sol correspondre a «allí», és a dir, designa el lloc on hi ha la persona de qui parlem. Però la realitat és prou més complexa, perquè, en frases amb verbs com *arribar*, *entrar*, *sortir*, *tornar*, etc., a vegades el possible ús del pronom *hi* depèn no solament del lloc on es troba el parlant en el moment de l'acte de la parla sinó del lloc on es trobava en el moment en què s'esdevenia allò que explica, i, encara, del lloc on es troba o es trobava la persona de qui parla, i del grau amb què s'hi identifica el parlant, per què ja es comprèn fàcilment que sigui un ús impossible de reduir a cap esquema seriós. En conclusió, hi ha un bon nombre de frases amb capacitat per a admetre facultativament l'adjunció al verb del pronom *hi*, d'acord amb una gran varietat de circumstàncies. Naturalment, aquesta adjunció sempre reforça la idea de lloc de la frase, del lloc on s'esdevé o vers el qual s'adreça l'acció del verb.

Verbs que no admeten l'elisió

Els verbs que indiquen la presència d'algú en un lloc determinat no sembla que admetin en cap cas l'elisió del

complement circumstancial de lloc, que podríem dir que és inherent al verb. Aquests verbs són, essencialment, *ésser* (o *ser*), *estar*, *cabre*, *viure* 'residir', *passar* i *posar* 'fer estada', *trobar-se*, *amagar-se*, *assistir* i, amb tota probabilitat, algun més.

[28] Vaig anar a casa seva però no hi era.

[29] Vaig anar a casa seva i hi vaig estar tota la tarda.

[30] Hi havia tanta gent que no s'hi cabia.

[31] Abans vivia a Llançà però ja no hi viu.

[32] Abans passava tot l'estiu a Viladrau, però ara ja només hi passo quinze dies.

[33] El meu pare ja hi posava, en aquesta fonda.

[34] Quan el president va entrar a la sala jo m'hi trobava per casualitat.

[35] Vet aquí la cova dels Dimonis. Abans s'hi amagaven els lladres de camí ral.

[36] Si el conseller presideix l'acte hi assistirà molta gent.

Deixant de banda que actualment ja podem sentir els disbarats més grossos, no és concebible que en cap dels exemples indicats es pogués elidir o sobreentendre la circumstància de lloc, és a dir, es prescindís de la seva representació anafòrica per mitjà del pronom *hi*. Notem la diferència entre *viure* 'residir' i *viure* 'ésser viu' o 'suportar la vida':

[37] Encara viu, l'avi Malet? –Sí, encara viu. –I encara viu a la seva vella casa pairal? –No, ja no hi viu. Ara viu al poble.

[38] Abans vivia a la Meridiana però ja no hi visc. El soroll dels cotxes no em deixava viure.

No seria gens estrany que algú considerés poc correcta l'oració *El soroll dels cotxes no em deixava viure* i la corregís amb l'adjunció del pronom *hi*: *...no m'hi deixava viure*. No cal dir que seria una correcció absolutament improcedent.

El verb *posar-se*, que és dels que indiquen moviment, no admet tampoc elisió del complement de lloc:

[39] Qui demana, la Montserrat? Un moment que ara arriba... ara arriba, ara s'hi posa.

És un fet que en aquest exemple (d'una suposada conversa telefònica) *arribar* rebutja el pronom *hi* i *posar-se* l'exigeix. I tan inadmissible seria adjuntar-lo a *arribar* com llevar-lo a *posar-se*.

El complement emmarcador

L'acció de certs relats se situa en un marc geogràfic o espacial indicat explícitament a l'inici del relat. En podem trobar molts exemples, especialment en els llibres de viatges. Mentre no es digui el contrari o no es canviï de tema, tot allò que ens explica l'autor, incloent-hi, per exemple, el temps que fa, s'entén que s'esdevé en aquell marc indicat inicialment (complement emmarcador). Això origina una certa necessitat, més relativa del que a vegades algú vol donar a entendre, d'adjuntar als successius verbs que apareixen en el relat o descripció el pronom *hi* com a representant d'aquell complement emmarcador. I hem d'admetre que l'adjunció d'aquest pronom pot ésser necessària, improcedent o facultativa.

Imaginem que hem anat a passar deu dies a Cadaqués. Però al cap de quatre dies ja tornem a ser al nostre lloc de residència habitual. Vegem, doncs, les frases que originen les possibles raons de la interrupció de la nostra estada en aquell poble de la costa, totes elles amb el complement emmarcador «a Cadaqués»:

- [40] Me'n vaig anar perquè hi havia massa gent i no s'hi cabia.
 [41] ... perquè m'avorria/m'hi avorria.
 [42] ... perquè no em trobava bé/no m'hi trobava bé.
 [43] ... perquè feia/hi feia massa vent.
 [44] ... perquè tenia mal de queixal.

És ben clar que en [40] no admetríem en absolut la supressió del pronom *hi*: ni, òbviament, en *hi havia*, en què ja s'ha lexicalitzat, ni en *s'hi cabia*: com hem dit, el verb *cabre* és un dels verbs que no admeten en cap cas l'elisió del complement de lloc. En canvi, al costat de *m'hi avorria* [41], en què s'emfasitza la circumstància de lloc, admetem perfectament *m'avorria*, en què sobreentenem aquesta circumstància. En l'exemple següent [42] és fàcilment observable que l'adjunció del pronom *hi* a la locució verbal *trobava bé* hi dona un altre valor: *no em trobava bé* significa «tenia símptomes d'una malaltia», i *no m'hi trobava bé* significa «no m'hi trobava còmode», i seria, per tant, un greu desencert decidir-se a esmenar una suposada incorrecció de *no em trobava bé* amb l'adjunció del pronom adverbial. De nou, en [43], l'adjunció del pronom *hi* al verb no és sinó un reforç no imprescindible: de fet, tots els verbs meteorològics (*ploure, nevar, fer fred, fer calor, fer vent*, etc.) són molt sovint usats referits a un lloc determinat (el complement emmarcador) sense representació pronominal. Quan diem *Va ploure tot el dia* sempre és referint-nos al lloc del qual parlem. I què us

diré de l'últim exemple [44]? Només un pronominalitzador a ultrança tindria la idea singular de reforçar la frase verbal amb el nostre pronom.

Vet aquí, encara, dos breus fragments literaris extrets de sengles llibres de viatges, en els quals la representació pronominal del complement emmarcador alterna amb la seva elisió, la qual assenyalem amb aquest signe Ø:

[45] Lo país de Napluse és fertilíssim, les oliveres Ø són grosses, tendres i carregades de flor; *hi* verdegem les pomeres, magraners vermells de flor; les figueres de moro Ø clouen tots los horts i jardins plens de cebes, alls, tomàtecs, meloners, on se sent remintolar l'aigua i cantar los aucells (Jacint Verdager, *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*, dins *Prosa*, Proa, 2003, p. 218).

[46] Trobar-se sol, a Lió, un vespre, acabat de sortir del nostre país, en una cambra d'hotel qualsevol, és eminentment pedagògic. Hom *hi* aprèn més, en una nit, que en tota la carrera. La sensació de solitud, la llunyania, Ø és aclaparadora. Ø Teniu la revelació sobtada [...] que la vida és un afer obscur, complex, inaferrable. *S'hi* sent com un inexplicable vertigen que us fa girar la cara, se us Ø proposa la necessitat de sospitar que també hi podria haver error en el camí que aneu a emprendre... (Josep Pla, *El nord*, Destino, 1967, p. 34).

No creiem pas que l'alternança entre el pronom adverbial i la seva elisió que es pot observar en aquests fragments hagi de merèixer cap objecció,

però no sembla tampoc desenraonat afirmar que aquesta alternança hauria pogut ésser diferent.

Les oracions dislocades

Les oracions dislocades són aquelles que presenten un element fora de lloc, normalment a l'inici de la construcció, seguit d'una coma que el separa de l'oració pròpiament dita. Són oracions emfàtiques, en què hi ha la focalització d'un dels components de l'oració, el verb o un complement (també pot ésser el subjecte). Quan l'element focalitzat és el complement, el verb va sense el pronom que el representaria. Però si l'element focalitzat és el verb, aleshores no prescindeix del pronom que representa el complement. Això afecta tots els complements del verb i, doncs, també el que ara ens ocupa:

[47] A Sant Cugat, viu. (no a Barcelona).

[48] A Barcelona, treballa. (no a Sant Cugat).

[49] A Girona, soparem. (no a Perpinyà).

En canvi:

[50] A Sant Cugat, hi viu! (no hi treballa).

[51] A Barcelona, hi treballa! (no hi viu).

[52] A Girona, hi soparem! (no hi dormirem).

En el llenguatge oral, l'entonació difereix notablement entre els primers exemples, en què s'emfasitza el complement, i els segons, amb un èmfasi del verb molt característic.◆

1. No hem sabut resistir la temptació d'aduir com a exemple de *deixar-se caure* una celebrada anècdota protagonitzada pels inoblidables companys i mestres Eduard Artells i Bartomeu Bardagí. Un dia van assistir a una funció al Liceu, de Barcelona, al cinquè pis. L'un va dir a l'altre que des de baix la funció es devia veure molt bé. I l'interpel·lat li va contestar: –Sí que és veritat. Qualsevol dia ens hi deixarem caure.

2. Albert Jané, «Sobre l'omissió indeguda i l'ús abusiu del pronom *hi*». *Llengua Nacional*, núm. 36, tardor del 2001, p. 12.

